

Výzkum evropského veřejného prostoru

Rok 2004 je posledním rokem řešení čtyřletého výzkumného projektu Evropský veřejný prostor, financovaného z 5. rámcového programu Evropské unie. Jak napovídá podtitul názvu projektu *European Public Space – Assembling Information that Allows the Monitoring of European Democracy*, jde o shromažďování informací umožňujících monitorovat evropskou demokracii.

Proces evropské integrace dal vzniknout novým institucím – evropské společnosti a evropské politické obci – a otevřel i nové výzkumné otázky, které se na ně váží. Řada tradičních témat, jako je identita, občanství, demokracie, vládnutí, instituce, je znovu aktuální, tentokrát na evropské úrovni. Tyto otázky nejsou jen akademické – jde současně o problémy zásadního politického významu, a to jak na úrovni Evropské unie jako celku, tak v jednotlivých členských zemích. Opodstatněné jsou obavy, že spolu s předáváním moci evropským institucím vzniká nová, znepokojivá forma „demokratického deficitu.“ Ve hře jsou legitimita i schůdnost projektu evropské integrace.

Probíhající reformy Evropské unie mohou být významným krokem vpřed při řešení těchto problémů. Přinášejí naději, že rozhodování na evropské úrovni bude průhlednější a bude ve větší míře než dosud demokraticky kontrolovatelné. Otevřená však zůstává otázka participace veřejnosti na tomto rozhodování. Existuje vůbec něco jako evropský veřejný prostor? Poskytuje Evropská unie, její existující instituce a rozhodovací postupy občanům a jejich zástupcům příležitost diskutovat, posuzovat a hodnotit záležitosti evropského významu? Toto jsou základní otázky, kterými se zabývá mezinárodní výzkumný projekt *European Public Space Observatory (EUROPUB)*. Projekt EUROPUB si dal za cíl shromáždit informace, které umožní monitorování evropské demokracie v 21. století v souvislosti s nově vznikajícím společensko-politickým institucionálním uspořádáním.

Hlavním koordinátorem projektu je Interdisciplinární centrum pro komparativní

výzkum v sociálních vědách se sídlem ve Vídni (The Interdisciplinary Centre for Comparative Research in the Social Sciences – ICCR). Členem řešitelského konzorcia je rovněž pracoviště ICCR ve Francii, Univerzita v Barceloně – její Centrum pro výzkum občanství a občanské společnosti (Research Centre for Citizenship and Civil Society – CISC), Ústav pro výzkum mezinárodní a evropské ekologické politiky v Berlíně (Institute for International and European Environmental Policy – ECOLOGIC), univerzita ve švédském Göteborgu (Inter-European Research – IER) a tým z Londýnské univerzity – její Queen Mary and Westfield College (Department of Politics). V rámci Sociologického ústavu AV ČR je členem konzorcia řešitelů projektu tým ve složení Michal Illner (vedoucí řešitelského týmu), Daniel Čermák, Tomáš Kostelecký, Zdenka Mansfeldová a Jana Stachová. Český tým, jako jediný z nové členské země Evropské unie, vnáší do výzkumu perspektivu donedávna kandidátského státu. Jeho příspěvek je proto specifický a některá dílčí témata projektu, relevantní jen ve starších členských zemích Unie, nezahrnuje.

Výzkum probíhá v navzájem na sebe navazujících fázích. V prvních z nich byl na základě teoretických prací a obsahové analýzy sociálněvědní literatury vymezen funkční koncept evropského veřejného prostoru. Spolu s Habermasem je veřejný prostor chápán jako sociální prostor definovaný spíše procesy a určitou dynamikou než institucemi a geografickými hranicemi, v němž jsou občané podněcováni, aby odložili stranou své soukromé zájmy a přijali perspektivu zájmu veřejného. Hlavní důraz je kladen na proces vytváření právních rámců. Koncept veřejného prostoru je však obohacen i o Habermasem opomíjený institucionální rámec, do analýzy jsou tedy zahrnuty nejen legislativní procesy, ale i politické instituce samotné. Na základě tohoto vymezení byla pro analýzu a monitorování evropského veřejného prostoru navržena následující klíčová témata:

- právní rámec EU – zejména proces tvorby a přijetí evropské ústavy

- vztahy mezi politickou komunitou vytvářející jednotlivé evropské politiky a jejím prostředím – otevřenost komunity komunikaci s okolím a existence příležitosti k veřejné debatě
- síla zastupitelské demokracie na evropské úrovni v kontextu vykazatelnosti politických institucí, s důrazem na evropskou politickou třídu.

V další etapě se empirickou cestou zjišťovalo, zda a v jaké podobě existuje a při rozhodování se fakticky využívá veřejná diskuse během přípravy a realizace konkrétních celoevropských politik a zda jsou pro tuto diskusi vytvořeny podmínky. Případové studie provedené v zúčastněných zemích se zabývaly evropskou sociální politikou (konkrétně Národními akčními plány zaměstnanosti), regionální politikou (fungováním Výboru regionů Evropské unie), environmentální politikou (regulací aplikace genetiky manipulovaných organismů), problematikou prosazování „evropských hodnot“ (na případu sankcí použitých zeměmi EU v r. 2000 proti Rakousku po vstupu strany Svobodných Jörga Haidera do vlády) a problematikou „evropského občanství“ (volbami do Evropského parlamentu a také antiglobalizačním hnutím). To, zda a jak jsou do diskusí o tvorbě politik zahrnováni občané, nebo chceme-li občanská společnost, ovlivňuje celá řada faktorů. Pro příklad uveďme politickou objednávku, která může výrazným způsobem ovlivnit otevřenost procesu rozhodování.

Třetí fáze řešení projektu se zabývá vytvářením evropské politické třídy jako nositele a aktéra celoevropské politiky. Analýza podložená empirickým výzkumem probíhající v jednotlivých zemích má odpovědět na otázku, do jaké míry se dosud rozdrobené a na dílčí národní a stranické zájmy vázané politické elity postupně integrují při řešení evropské problematiky. Jak se tato integrace projevuje na úrovni jejich zkušeností, kariér, postojů, sociálního i kulturního kapitálu. Dotazníkové šetření probíhalo mezi poslanci Evropského parlamentu, členy vrcholných za-

stupitelských orgánů v jednotlivých zemích, funkcionáři politických stran, státními úředníky odpovědnými za evropské záležitosti a dalšími aktéry ovlivňujícími v jednotlivých zemích evropskou agendu.

Možnost využití a zobecnění výsledků tohoto dotazníkového šetření je značně omezená. Počáteční poněkud přehnaně optimistické odhady návratnosti dotazníků se ukázaly nesprávné, a nelze tedy v tomto případě mluvit o reprezentativním výzkumu evropské politické třídy. Přesto se však na základě předběžných výsledků dá konstatovat, že nelze hovořit o existenci samostatné evropské politické třídy jako takové, jelikož existuje silná propojenost mezi evropskými a národními zastupitelskými orgány.

Cílem etap čtvrté a páté je navrhnout a operacionalizovat na základě poznatků získaných v předchozích empirických fázích soubor indikátorů, které budou měřit a monitorovat demokratičnost Evropské unie. Základní otázkou tohoto demokratického auditu je, zda jsou procesy vytváření politik na evropské úrovni veřejně vykazatelné. Za tímto účelem bylo navrženo několik skupin indikátorů pokrývajících různé tematické okruhy: úroveň zastupitelské legislativy; subsidiarita; soudržnost a efektivnost politik; efektivní a nezávislé zákonodárné orgány; otevřenost a participace; občanská, korporativní a mediální odpovědnost; občanství; vláda zákona a nezávislost soudů. V závěrečné etapě projektu EUROPUB bude ověřena použitelnost tohoto souboru indikátorů v aplikaci na různé agendy veřejné politiky zúčastněných zemí.

Bližší informace o projektu jsou k dispozici na internetových stránkách www.iccr-international.org-europub. Celkové výsledky shrne společná knižní publikace mezinárodního řešitelského konsorcia s názvem *Democracy in the European Union: Towards the Emergence of a Public Sphere*. Studie členů českého týmu jsou zveřejněné na internetu (www.soc.cas.cz).

Jana Stachová